

Zaalteksten vaste collectie

Inhoud

Welkom.....	3
Oeuvre 1897 – 1944.....	4
Vroeg werk 1897- 1907	5
Boerenhoeve.....	5
Opklapbrug in een weiland.....	5
Boerderij aan het Gein geflankeerd door hoge bomen	5
Knotwilgen aan een sloot buiten Amsterdam	5
De Lappenbrink in Winterswijk, gezicht op de Nieuwstraat	5
Twee koeien liggend in een Brabantse schuur	6
Oostzijdse molen	6
Twee hooibergen in een veld II	6
Boerderij langs een kanaal.....	6
Parijs 1911 – 1938.....	7
Leven 1872-1944	8
Pieter Cornelis.....	8
Muurtekst	8
Het gezin Mondriaan	8
Mondriaan en Van Gogh: verre familie	9
Jong talent	9
Amersfoort rond 1872 (hoorspel)	10
De school aan de Kortegracht (hoorspel).....	10
Rijksakademie	11
Prix de Rome.....	11
Broodwerk (hoorspel).....	12
Buiten schilderen (hoorspel)	12
Zeeuwse kerktoren (Domburg).....	13
Molen bij zonlicht	13
Bomen aan de rivier het Gein met rijzende maan	14
Evolutie (Triptiek)	14
Vrouwen.....	15

Bruisend Parijs	15
Eerste Wereldoorlog (hoorspel)	16
Compositie in Ovaal met kleurvlakken 2	17
De Stijl	17
Compositie met rood, zwart, geel, blauw en grijs	18
Terug in Parijs	19
Muurtekst	20
Internationale bekendheid	20
Jazz en Boogiewoogie (hoorspel)	21
Sneeuwitje en de zeven dwergen	22
Kunst in alle vrijheid.....	22
Victory Boogie Woogie	23
Atelier New York	24
Na zijn overlijden	24
Sal Slijper	25
Tweede Wereldoorlog	26
Ontaarde kunst	26
Vernederingen netjes bijgehouden	26
Catalogus vol 'kunst'	26
De Nieuwe Beelding (tekst in koffer).....	27
Bevrijd	27
Nieuwe vrienden.....	27
Swingen in het atelier	27
Victory Boogie Woogie	28
Tijdelijke tentoonstelling	29
New York 1940 – 1944.....	30

Welkom

Hier, op deze plek, werd op 7 maart 1872 Piet Mondriaan geboren, in een gezin met vijf kinderen. Hij groeide uit tot één van de grote kunstenaars van de moderne tijd. Treed in zijn voetsporen. Loop met hem mee, langs de kraamkamers van zijn unieke schilderkunst. En kijk door de ogen van de man die zichzelf en zijn werk steeds opnieuw uitvond.

Oeuvre 1897 – 1944

Van Piet Mondriaan zijn meer dan 1500 werken bekend. De oudste komt uit 1897, de laatste bleef onvoltooid, bij zijn dood in 1944. Zijn werk zit vol evolutie (en een paar revoluties). Deze ontwikkelingen zijn verbonden met de grote gebeurtenissen uit het leven van Mondriaan. Laat u onderdompelen in zijn werk en in de muziek van zijn tijd.

Vroeg werk 1897- 1907

Mondriaan is vooral bekend om zijn abstracte composities met zwarte lijnen en vlakken in primaire kleuren. Maar aan het begin van zijn artistieke loopbaan schilderde hij vooral landschappen in donkere tinten. In deze periode fietste de kunstenaar regelmatig Amsterdam uit om midden in de weilanden de natuur en het boerenlandschap vast te leggen.

Alle werken van Piet Mondriaan uit de collectie Mondriaanhuis zijn aangekocht met steun van Vereniging Rembrandt (mede dankzij haar Mevrouw M. Boersma Fonds, haar LithDumont Fonds en haar VriendenLoterij Aankoopfonds).

Boerenhoeve

1905

Olieverf op doek | Collection Mondriaanhuis

Opklapbrug in een weiland

1903

Olieverf op doek | Collection Mondriaanhuis

Boerderij aan het Gein geflankeerd door hoge bomen (olieschets)

1906-1907

Olieverf op doek | Collection Mondriaanhuis

Knotwilgen aan een sloot buiten Amsterdam

1905

Aquarel en potlood op papier | Collectie Mondriaanhuis

De Lappenbrink in Winterswijk, gezicht op de Nieuwstraat

1899

Houtskool en gekleurd krijt op papier | Collectie Mondriaanhuis

Mondriaan was acht jaar toen zijn vader een betrekking kreeg in Winterswijk en het gezin verhuisde naar het dorp in de Achterhoek. In Winterswijk begon

de jonge Piet zijn teken- en schildervaardigheid te ontwikkelen. Deze tekening van de Lappenbrink maakte Mondriaan rond zijn 27e in de periode dat hij in Amsterdam woonde.

Twee koeien liggend in een Brabantse schuur

1905

Olieverf op doek | Particuliere collectie

In 1904 werd de drukte van Amsterdam Mondriaan te veel. Op aanraden van een vriend verliet hij daarom de hoofdstad en woonde tijdelijk in het gemoedelijke Brabantse Uden. Daar kwam hij tot rust en schilderde hij veel van wat hij in zijn directe omgeving aantrof: landschappen, boerderijen, zonsondergangen, molens en ook dit boerentaferreel met twee koeien. Na een jaar miste Mondriaan de dynamiek van de stad en keerde terug naar Amsterdam.

Oostzijdse molen

1906-1907

Olieverf op doek | Particuliere collectie

Mondriaan heeft de Oostzijdse molen bij Abcoude vanuit verschillende hoeken vastgelegd. Op dit schilderij heeft hij de molen vanaf de overkant van het Gein geschilderd. Er zijn nog zes vergelijkbare werken bekend. Drie daarvan heeft de schilder waarschijnlijk in zijn atelier afgemaakt. Maar de overige vier, inclusief dit werk in het Mondriaanhuis, schilderde hij en plein-air.

Twee hooibergen in een veld II

1907

Olieverf op doek | Particuliere collectie

Boerderij langs een kanaal

1897-1898

Olieverf op doek | Particuliere collectie

Parijs 1911 – 1938

Nieuwsgierig naar de avant-garde trekt Mondriaan in 1911 naar Parijs. Als hij in 1914 even in Nederland, breekt de Eerste Wereldoorlog uit. Tijdens zijn gedwongen verblijf in zijn neutrale geboorteland, richt hij De Stijl op. Na de oorlog keert Mondriaan terug naar Parijs, dat inmiddels als een magneet werkt op vernieuwende kunstenaars. En waar Amerikaanse soldaten hun jazzy sporen in het nachtleven achterlaten.

Mondriaan ordent daar zijn atelier volgens de regels en wetten van zijn nieuwe wereldbeeld. Kleurvlakken, meubels, zijn werken: samen creëren ze voor Mondriaan de perfecte samenhang. En zo ervaren zijn gasten het ook: een plek van verstillings en harmonie. Een kluizenaar is Mondriaan trouwens niet. Hij zoekt vaak genoeg de mondaine wereld van café's en clubs op en ontvangt voortdurend vrienden en nieuwsgierigen.

Het toen al armoedige gebouw is gesloopt. We weten, door historisch fotomateriaal en getuigenissen, hoe zijn atelier er precies uit heeft gezien. Aan de hand daarvan heeft het Mondriaanhuis een 1:1 reconstructie laten maken. Zo kunt u iets proeven van hoe uniek die plek moet zijn geweest.

Leven 1872-1944

Wie is Piet Mondriaan? Een strenge man, rechtlijnig als zijn werk? Kluizenaar, alleen in zijn atelier? Of juist dansfanaat, altijd op pad? Vrouwenversierder, snel verliefd op jonge vrouwen? Er zijn nogal wat versies van de persoonlijkheid van de schilder in omloop. Hij leidt een leven van contrasten en dat maakt het lastig om hem in een hokje te stoppen. Ontdek hier Mondriaans vele kanten.

Pieter Cornelis

Pieter Cornelis Mondriaan werd geboren op 7 maart 1872 in dit pand aan de Kortegracht te Amersfoort. Hij woonde hier de eerste acht jaar van zijn leven. Mondriaan studeerde in Amsterdam, verbleef een groot deel van zijn leven in Parijs en vertrok in 1940 naar New York, waar hij in 1944 overleed.

U stapt hier in de wereld van Pieter Cornelis.

Muurtekst

“Zie, ik ben in ongerechtigheid geboren, en in zonde heeft mij mijn moeder ontvangen. Zie, Gij hebt lust tot waarheid in het binnenste, en in het verborgene maakt Gij mij wijsheid bekend. Ontzondig mij met hysop, en ik zal rein zijn; was mij, en ik zal witter zijn dan sneeuw.” - Psalmen 51:7

“Nauw is de poort naar het leven, en smal de weg ernaartoe, en slechts weinigen weten die te vinden” - Mattheüs 7:14

Het gezin Mondriaan

Mondriaan groeit op in een godvruchtig hervormd gezin, met een oudere zus en drie jongere broers. Zijn ouders komen allebei uit Den Haag, waar de ouders van zijn moeder een handel in steen hebben en zijn grootouders van vaderszijde een deftige winkel voor haarverzorging en pruiken. Die wordt later overgenomen door Frits Mondriaan, de oudste broer van zijn vader. Mondriaans vader drukt met zijn uitgesproken geloofsovertuiging en zijn verbeterde politieke idealisme een grote stempel op het gezin. Als medestander van Abraham Kuyper pleit hij er jarenlang voor om openbare scholen op Christelijke leest te stoelen. Op latere leeftijd verhuult Mondriaan niet dat hij een moeizame band met zijn vader heeft. Qua uiterlijk en karakter lijken ze op

elkaar, maar qua levens- en geloofsovertuiging staan ze recht tegenover elkaar. Mondriaans moeder kampt haar hele leven met een zwakke gezondheid. Al op zeer jonge leeftijd moet Mondriaans zus Christine veel huishoudelijke taken overnemen wanneer hun moeder ziek is.

Mondriaan en Van Gogh: verre familie

In 1716 trouwt David van Gogh (1697-1740) met Alida Vermeulen (1691-1770). Uit dit huwelijk worden drie kinderen geboren, Vincent, Jan en Josina. De achterachterkleinzoon van Jan van Gogh is kunstenaar Vincent van Gogh (1853-1890). De achterachterkleinzoon van Josina van Gogh is Pieter Cornelis Mondriaan senior, de vader van Mondriaan.

Jong talent

In april 1880 verhuist het gezin Mondriaan naar Winterswijk waar de familie een ruime onderwijzerswoning betreft in één van de mooiste straten van het dorp. Mondriaan senior, zelf een bekwaam tekenaar, merkt het tekentalent van zijn zoon op en stimuleert hem. Vanaf zijn twaalfde mag Mondriaan hem assisteren bij het vervaardigen van feest- en gedenkplaten. Mondriaan weet al op jonge leeftijd dat hij beeldend kunstenaar wil worden, maar zijn vader heeft geen vertrouwen in het vrije beroep van kunstenaar en laat hem zijn tekenakte halen. Door middel van tekenlessen van zijn vader en zelfstudie bereidt hij zich voor op het examen: tot hilariteit van zijn broertje Carel leent hij eens een kolossale gipsen arm van de plaatselijke H.B.S. om zich in anatomisch tekenen te oefenen. Het schilderen oefent Mondriaan met zijn oom, de amateurschilder Frits Mondriaan. Die leert hem hoe je een schilderij moet opzetten en deelt zijn kennis over kleurgebruik, licht, perspectief en compositie. Mondriaan gaat veelvuldig met hem mee om te schilderen in de wijde omgeving van de Achterhoek. De schilderijen die Mondriaan maakt, lijken sterk op die van zijn oom: het zijn klassieke landschappen in de traditie van de vroege Haagse School en de Romantische School van Oosterbeek. In 1889 behaalt Mondriaan zijn LO-akte tekenen en geeft enige tijd les op de school van zijn vader. Intussen leert hij verder om ook zijn middelbare tekenakte te behalen, maar hij blijft het kunstenaarschap ambiëren.

Amersfoort rond 1872 (hoorspel)

“Toen mijn ouders zich in 1869 in Amersfoort vestigden, leefde meer dan de helft van de circa 13.000 inwoners onder de armoedegrens en er heerste grote werkloosheid. Maar dankzij een aantal economische impulsen verbeterde de situatie: de bouw van kazernes verstevigde Amersfoorts positie als garnizoensstad, de spoorlijn naar Utrecht bevorderde de handel en een spoorwegwerkplaats zorgde voor extra werkgelegenheid. Waar wij woonden, merkte ik daar echter weinig van....”

“Aan de Kortegracht stonden huizen, winkels en ‘kleine nering’ als een leerlooierij, een fabrikant van garen en band en een handel in aardappelen. In de buurt bevond zich een aantal bierbrouwerijen die bij gebrek aan een centrale waterleiding het water voor hun bierproductie uit de gracht voor het huis haalden. Schoon was het water niet en vooral ‘s zomers rook ik de ondraaglijke stank.”

“Om de hoek bevond zich de Langestraat, de belangrijkste doorgangsweg van de stad waar volop huizen, winkels en enkele logementen stonden. Door de weeks was het een drukte van belang met winkelend publiek en de aan- en afvoer van goederen met paard en wagen. Op een rustige zondag, wandelden we er doorheen richting de protestante Joriskerk.”

De school aan de Kortegracht (hoorspel)

“In 1869 verhuisden mijn ouders van Den Haag naar Amersfoort, waar mijn vader was aangesteld als hoofdonderwijzer van de Christelijk Nationale School. Ze betrokken de onderwijzerswoning naast de school. In het jaar daarop werd mijn zus Christien geboren. Zelf werd ik in 1872 geboren in ons huis aan de Kortegracht en woonde er de eerste acht jaar van mijn leven.”

“Mijn ouderlijk huis was charmant, maar niet erg comfortabel. De relatief kleine woning had geen tuin, maar grensde aan de binnenplaats van de school. Wanneer het regende en het grachtenwater hoog stond, drong vocht de woning binnen. Mijn vader had het in een brief eens over ‘een van champignon doortrokken huis’.”

De school waar mijn vader les gaf en waar ik mijn eerste schoollessen kreeg, bestond uit vier lokalen. De grote ruimte aan de grachtzijde, was door middel van schotten in twee leslokalen verdeeld. Aan de achterzijde bevonden zich nog twee grote leslokalen. Op een bedompte binnenplaats van krap vijf bij tien

meter stonden vier privaten, een urinoir en een zandbak. De school was sober ingericht, maar alle benodigde materialen zoals boeken, leitjes, schoolborden, kaarten en platen waren aanwezig en de schoolbanken waren nieuw. Je kon de verf nog ruiken.”

Rijksakademie

In 1892 schrijft Mondriaan zich, tegen de wil van zijn vader, in aan de Rijksakademie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam. Omdat hij zijn tekenaktes heeft behaald, hoeft hij geen toelatingsexamen te doen. Mondriaan studeert het eerste jaar dankzij de financiële bijdrage van een onbekende weldoener en de volgende jaren met een beurs van het Koninklijk Huis; zijn vader weigert de studiekosten te betalen.

De twintigjarige Mondriaan is tot het voorjaar van 1895 in de kost bij de gereformeerde familie Wormser en bewoont een kamertje boven hun boekwinkel in de Kalverstraat.

Mondriaan, hervormd gedoopt, sluit zich aan bij een gereformeerd kerkgenootschap. Nog zoekende naar een eigen identiteit, kiest Mondriaan in eerste instantie voor een vorm van religie die conservatiever is dan het hervormde geloof van zijn ouders. Mondriaan is geen uitzonderlijke leerling; leraren omschrijven hem als ‘ijverig’ en met ‘vrij goede aanleg’. Het vak ‘aesthetica’ ligt hem echter goed en hiervoor behaalt hij hoge cijfers. Naast zijn studie heeft Mondriaan weinig tijd om te schilderen. De Rijksakademie heeft een boordevol programma met vakken als tekenen en schilderen naar model, proportieleer en compositie, perspectief, etsen, beeldhouwen en aesthetica.

Prix de Rome

“Mijne Heeren, Hiermede heb ik de eer mij aan te melden voor het examen dat het concours van den Prix de Rome zal voorafgaan”. Met deze woorden schrijft Mondriaan zich in 1898 in voor de prestigieuze Nederlandse kunstenaarsprijs waaraan een toelage is verbonden om enkele jaren in het buitenland te studeren. Mondriaan faalt op het onderdeel tekenen naar een naaktmodel. In het voorjaar van 1901 dingt hij nog een keer mee, maar de jury keurt zijn naaktstudie weer af: “Zij beantwoordt niet aan de redelijke eischen, daar zowel vorm als kleur geen verband houden met de natuur.”

Broodwerk (hoorspel)

“Rond 1895 leefde ik een eenvoudig en betrekkelijk teruggetrokken bestaan. Ik studeerde ijverig en besteedde mijn vrije tijd aan lezen en lange wandelingen maken door Amsterdam met mijn hondje Beppie. Om in mijn onderhoud te voorzien, maakte ik in opdracht kopieën van schilderijen in het Rijksmuseum – dat was in die tijd een eervolle taak. Ook gaf ik, tot ik in 1912 voor langere tijd naar Parijs ging, tekenlessen aan particulieren. Het waren vooral jongedames aan wie ik schilderlessen gaf. Tot mijn leerlingen behoorden onder meer Arda Boogers, kunstenaars Agatha Zethraeus en Emmy Seelig.

Rond de eeuwwisseling had ik een aardige klantenkring opgebouwd. Ik schilderde portretten van gegoede burgers en verkocht af en toe één van mijn impressionistische landschappen. Mijn talent begon op te vallen: criticus Willem Steenhoff schreef in 1901 dat ‘Mondriaan tot de opmerkelijke jongere kunstenaars gerekend moet worden’.

Mijn atelier aan het Rembrandtplein had ik naar de smaak van dat moment ingericht in oud-Hollandse stijl en ik kleepte me onberispelijk als ik uitging of mijn vrienden bezocht, zoals de etiquette ons dat toen voorschreef. Soms ging ik naar het Concertgebouw, naar de Stadsschouwburg of ging eten met één van mijn vrienden: kunstenaar Simon Maris, bosbouwkundige Albert van den Briel en arts Rinus Ritsema van Eck. Om mij dat te kunnen permitteren, leefde ik verder sober.”

Buiten schilderen (hoorspel)

Tussen 1895 en 1908 trok ik er regelmatig op uit om en plein-air te schilderen. Ik ging alleen, met Simon Maris of met andere vrienden naar het buitengebied van Amsterdam: de Amstel, de Weesperzijde, de Omval en Het Gein, om er te schilderen en tekenen langs de waterkant. Om gemakkelijk de stad uit te kunnen, kocht ik een fiets. Daarop nam ik een schilderskist mee met doeken, papier, tubes verf en kwasten. Met punaises bevestigde ik doeken of papier op het deksel en ging ter plekke aan het werk. Ik maakte toen impressionistische landschappen, geschilderd met een losse, brede verftoets. Wat nog herinnerde aan mijn allereerste werken waren de klassieke groen- en bruintonen, maar vanaf 1907 verving ik deze steeds vaker voor heldere en lichte kleuren.

Zeeuwse kerktoren (Domburg)

1911

Olieverf op doek | 114 x 75 cm

Collectie Gemeentemuseum Den Haag

In 1908 gaat Mondriaan voor het eerst naar Domburg. Tot het einde van de Eerste Wereldoorlog keert hij er met regelmaat terug. Het vlakke land van Walcheren, met hier en daar een verticaal object, inspireert hem om steeds meer de tegenstelling tussen horizontale en verticale lijnen in het landschap te benadrukken. Hij schildert er series van de kerktoren van Domburg, van de vuurtoren van Westkapelle, van duingezichten en van bomen. Mondriaan schildert niet langer naar de natuur: de natuur vormt nog wel het uitgangspunt van zijn werk, maar hij zet haar steeds meer naar zijn hand om te komen tot het weergeven van een harmonisch geheel.

Molen bij zonlicht

1908

Olieverf op doek | 114 x 87 cm

Collectie Gemeentemuseum Den Haag

In 1909 exposeert Mondriaan, samen met Jan Sluijters en Cornelis Spoor, in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Hij laat een aantal van zijn vertrouwde, impressionistische landschappen zien samen met *Bos bij Oele* en *Molen bij zonlicht*, twee 'moderne' werken die hij tijdens een verblijf in Zeeland maakt. De kunstkritiek is geschokt. "Nooit heb ik zulke zuivere gevallen van acute decadence zóó duidelijk voor oogen gehad. Het zijn, wat de medicus noemt: typische ziekte-beelden", schrijft schrijver en criticus Frederik van Eeden.

In de *Nieuwe Courant* van 30 januari 1909 heeft men het over een 'met bloed bedropen molen tegen een gele lucht met gaten als Zwitserse kaas'. Slechts een enkeling neemt het voor Mondriaan op. Een jaar later vindt de luministische kunst van Mondriaan, Sluijters en Spoor meer bijval en spreekt de Amsterdamse kunstwereld van 'de triomf van Domburg' (in navolging van Jan Toorop gaan Mondriaan en Sluijters en andere kunstenaars naar Domburg waar zij inspiratie vinden in het Zeeuwse licht).

Bomen aan de rivier het Gein met rijzende maan

1907-08

Olieverf op doek | 49 x 92.5 cm

Collectie Gemeentemuseum Den Haag

In de tekening Bomen aan het Gein: opkomende maan ligt de nadruk op het lijnenspel: de horizontale oever versus de verticale bomen. Op het schilderij met dezelfde titel, bepalen de rode lucht en de felgele maan het beeld.

Mondriaan schrijft hier later over: "Het eerste dat ik in mijn schilderen veranderde was de kleur. Ik liet de natuurlijke kleur los om haar te vervangen door de zuivere kleur. Ik had ondervonden dat de kleuren der natuur niet op doek kunnen worden weergegeven. Instinctief voelde ik dat de schilderkunst een nieuwe wijze moest vinden om de schoonheid der natuur te beelden."

Evolutie (Triptiek)

1911

Olieverf op doek | middenpaneel 183 x 87.5 cm, zijpanelen 178 x 85 cm

Collectie Gemeentemuseum Den Haag

In 1909 sluit Mondriaan zich aan bij de Theosofische Vereniging. In 1910 schrijft Mondriaan aan een vriendin: "ik ben nog dezelfde, alleen een beetje meer in evenwicht, als ik me niet bedrieg. Daar heeft veel de studie in theosofie toe bijgedragen. Ik heb veel aan die kennis: 't is werkelijk een leidraad tot ontwikkeling van je bewustzijn."

De kerngedachte van de theosofie is dat alle wezens in essentie één zijn en voortkomen uit dezelfde goddelijke bron. Hierbinnen bestaat ook het idee dat het 'mannelijke' verticale en het 'vrouwelijke' horizontale een tegenstelling vormt.

Mondriaan filosofeert regelmatig over het theosofische gedachtegoed met zijn goede vriend Albert van den Briel, met kunstenaar Cees Spoor en met kunstenaars Jacoba van Heemskerck en haar vriendin Marie Tak van Poortvliet, met wie hij in Domburg veel omgaat. Mondriaan voelt zijn leven lang een verbinding met de theosofie: hij sluit zich in Parijs en later in New York opnieuw bij een theosofisch genootschap aan.

Na een aantal jaren, als Mondriaan in Parijs woont, maakt hij zijn abstracte schilderijen waarin horizontale en verticale lijnen het doek domineren. Of

Mondriaan zich daarbij rechtstreeks door de theorie achter de theosofie heeft laten beïnvloeden is niet zeker. Hij praat er minder over met zijn vrienden, waardoor de indruk ontstaat dat de theosofie meer op de achtergrond is geraakt.

Vrouwen

Mondriaan is nooit getrouwd. Hij wil zijn kunstenaarschap niet opgeven om een gezin te onderhouden. Mondriaan weet wel dat als hij zou trouwen, het met een 'eenvoudige vrouw' zou zijn, met wie hij zijn werk, zijn ideeën en zijn geestelijk leven niet deelt. Hij is van mening dat het lichamelijke en het geestelijke beter gescheiden kunnen blijven.

Rond 1906 lijkt het er toch op dat Mondriaan zich heeft verloofd. Hij laat zich in een statige pose fotograferen met koopmansdochter Greta Heybroek. Later schrijft hij in een brief aan een vriendin: "Je hebt zeker ook wel gehoord dat ik in 't najaar bijna getrouwd was, maar gelukkig nog tijdig zag dat 't slechts een illusie geweest was, al dat mooie. Hoewel ik altijd voor de kunst heb geleefd trekt me 't mooie in 't leven toch ook erg aan, en zodoende doe ik dan soms dingen die vreemd lijken voor mij."

Voor en na Greta zijn er vele vriendinnen zoals de jonge Eva de Beneditty, kunstenaars Agatha Zethraeus en fotografe Florence Henri. In 1931 trekt Mondriaan in Parijs enige tijd op met de dichter Dop Bles en diens dochter Lily. De 59-jarige Mondriaan doet de 21-jarige Lily Bles een huwelijksaanzoek. In afwachting van haar antwoord koopt hij alvast een groter bed, huurt een zolderkamertje boven zijn eigen appartement, timmert een wiegje en schildert zijn hele atelier; al het zwart verdwijnt. Lily wijst zijn aanzoek af onder invloed van haar vader die het leeftijdsverschil te groot vindt. In New York trekt Mondriaan een paar maanden intensief op met tekstschrijfster Charmion von Wiegand. Als ze bij hem is, kijkt ze wel eens toe hoe hij aan de Victory Boogie Woogie werkt. Mondriaan vraagt haar soms waar hij de gekleurde tapes zal plaatsen, om vervolgens te concluderen dat het 'precies andersom' moet. Mondriaan vindt haar gezelschap uiteindelijk te overheersend en maant haar aan om hem niet meer op te zoeken.

Bruisend Parijs

In 1912 heeft Mondriaan een reputatie opgebouwd als één van de beste

landschapsschilders van Nederland en zijn werk verkoopt goed. Toch voelt Mondriaan dat het tijd is voor radicale, nieuwe stappen. Mondriaan wil werken in een nieuwe, minder benauwende omgeving en nieuwe stijlen uitproberen. Hij vertrekt naar Parijs om daar voor langere tijd te blijven en huurt een atelier aan de Rue du Départ in de wijk Montparnasse. Mondriaan signeert zijn werk voortaan als P. Mondrian. Dat is makkelijker voor de Fransen en hij distantieert zich er mee van zijn familie en van zijn klassiek werkende oom Frits, met wiens werk hij weinig meer op heeft. Aangespoord door het kubisme van Picasso en Braque, experimenteert hij in zijn werk met meetkundige vormen. Opvallend is zijn sobere kleurgebruik dat in scherp contrast staat met werken als De rode molen en Evolutie die hij een jaar eerder nog in Nederland schildert.

In Parijs komt Mondriaan terecht in een bruisende wereld van kunst, feestjes, drank en vrouwen. Hij bezoekt openingen en voert discussies met vakgenoten als Peter Alma, Otto van Rees en Lodewijk Schelfhout. 'Piet Zie-je-me-niet', zoals hij gekscherend wordt genoemd, gaat 's avonds naar cafés als La Rotonde of La Closerie des Lilas waar dichters, critici en kunstenaars als Pablo Picasso, Diego Rivera en Amadeo Modigliani samenkomen.

Eerste Wereldoorlog (hoorspel)

“In 1914 ging ik vanuit Parijs terug naar Nederland om mijn zieke vader op te zoeken. Ik wilde een kort bezoek brengen, maar door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bleef ik er noodgedwongen een aantal jaren wonen. Ik logeerde bij vrienden en familie door het land tot ik besloot mij in Laren te vestigen. Daar woonde ik in bij componist Jacob van Domselaer en diens vriendin Maaïke van Middelkoop. Om elkaar overdag niet voor de voeten te lopen, werkte ik in een klein atelier dat ik huurde van kunstenaar Otto van Rees. “

“Binnen het artistieke milieu van Laren maakte ik veel nieuwe contacten. Met Theo van Doesburg correspondeerde ik over het nieuw op te richten tijdschrift De Stijl. Ook besprak ik met hem regelmatig artistieke kwesties, zoals onze afkeur van de diagonale lijn. Ik was van mening dat alleen ‘de rechthoekige afsluiting exact uitdrukking geeft aan de evenwichtige verhouding’. Bart van der Leek zag ik vrijwel dagelijks. We wisselden ideeën uit en werkten een tijdje zo nauw samen dat er sprake was van wederzijdse beïnvloeding. Toch ontstond er later een tijdelijke breuk toen we onenigheid kregen over de

toepassing van de diagonale lijn. Van der Leek was het niet met Van Doesburg en mij eens.”

“In Laren leerde ik ook kunstpedagoog H.P. Bremmer kennen. Bremmer kocht mijn Compositie X aan voor de collectie van de invloedrijke verzamelaarster Helene Kröller-Müller. Dankzij bemiddeling van Bremmer en Willem Steenhoff ontving ik een maandelijks toelage van haar. In ruil daarvoor moest ik jaarlijks vier niet al te grote schilderijen maken voor de verzameling Kröller-Müller.”

“Begin 1914 nam ik afstand van het kubisme. Aan Bremmer schreef ik dat het kubisme de weg had vrijgemaakt voor de grote stap richting abstractie, maar dat ‘de inhoud nog te veel was gebaseerd op vroegere schoonheidsproducten’. Ik legde me toe op composities met kleurvlakken. Rond 1918 maakte ik een serie ruitvormige rasterschilderijen waarin de basis werd gevormd door het toepassen van een mathematisch systeem. Door het aanbrengen van horizontale en verticale lijnen, wilde ik elke ruimtelijke suggestie uitbannen. Over het resultaat was ik niet tevreden: het gebruik van de wiskunde als hulpmiddel en de regelmatige vlakverdeling bevielen me niet.”

Compositie in Ovaal met kleurvlakken 2

1914

Olieverf op doek, 113 x 84.5 cm

Collectie Gemeentemuseum Den Haag

In november 1913 exposeert Mondriaan bij de Moderne Kunstkring in Amsterdam de kubistische werken waar hij in Parijs aan heeft gewerkt. Critici zien hem als ‘de meest moderne’ van de Nederlandse exposanten. In zijn werk is niet meer te zien wat als uitgangspunt voor de compositie heeft gediend. Alleen in zijn schetsboek zijn nog tekeningen terug te vinden van een straatbeeld, van wanden van huizen, van uitzichten over daken of van de gevel van een kerk. In zijn geabstraheerde Compositie in Ovaal zijn de letters KUB zichtbaar. Ze zijn afgeleid van een groot reclamebord voor KUB Bouillon dat in Montparnasse hangt en vormen een speelse verwijzing naar het kubisme.

De Stijl

“Herhaald lezen is aan te bevelen, doch hetgeen De Stijl exposeert kan U

slechts een begrip geven van het wezen der Nieuwe Beelding en haar verband met het leven dus; het werk zelf zal U toch moeten doen zien wat zij inhoudt. Door intuïtief aanvoelen, veel zien en vergelijken kan men tot volkomen waardering van het nieuwe komen.” Piet Mondriaan, 1918

Het tijdschrift De Stijl wordt in 1917 opgericht door schilder en criticus Theo van Doesburg, met de bedoeling gelijkgestemde geesten een podium te bieden. Tot aan de dood van Van Doesburg in 1931 voorziet het tijdschrift een klein internationaal publiek van informatie over abstracte kunst. Mondriaan en Van Doesburg corresponderen regelmatig over de inhoud van het blad. Mondriaan stuurt soms zelfs opzetjes voor de vormgeving mee.

In het eerste nummer is Mondriaans artikel De Nieuwe Beelding in de Schilderkunst opgenomen. Mondriaan zal met zijn publicaties een groot deel van de eerste jaargangen van De Stijl vullen. Naast Mondriaan schrijven ook kunstenaars als Vilmos Huszar en Bart van der Leek voor het blad, net als architect Jan Oud en dichter Anthony Kok. De kunstenaars van De Stijl hebben een gezamenlijk doel, maar vormen geen vereniging met leden die regelmatig samenkomen.

In zekere zin is De Stijl een reactie op de Eerste Wereldoorlog. Hoewel Nederland neutraal blijft, groeit het verzet tegen de bestaande orde. Door middel van kunst zet De Stijl tegenover de chaos van alledag een wereld van innerlijke rust, harmonie en orde. Mondriaans gedachtegoed sluit hierop aan. De harmonie en orde in zijn werk staan voor hem gelijk aan een universele waarheid of aan het ‘goddelijke’.

Compositie met rood, zwart, geel, blauw en grijs

1921

Olieverf op doek, 80 x 50 cm

Collectie Haags Gemeentemuseum

In Compositie met rood, zwart, geel, blauw en grijs gaat Mondriaan niet langer uit van de schoonheid van de natuur, maar van de verbeelding van ‘het universele’. Volgens hem is de kunstenaar vanuit het hogere bewustzijn, het universele, in staat om volmaakte harmonie te verbeelden. Hij streeft niet naar mathematisch kloppende schilderijen, maar schildert vanuit zijn gevoel en intuïtie.

Hoewel de natuur niet langer als uitgangspunt dient, lijken de composities met horizontale en verticale lijnen wel een uitvloeisel te zijn van het typische Hollandse landschap met haar strakke horizon en verticale objecten als bomen of een kerktoeren dat Mondriaan jarenlang inspireert. Ook de theosofische theorie, die uitgaat van een 'vrouwelijke' horizontale lijn en een 'mannelijke' verticale lijn zou een rol kunnen spelen.

Hij verandert veel aan het werk voordat hij tevreden is: de zwarte lijnen verschuiven en onder het gele en het rode vlak bevinden zich sporen van andere kleuren. De lijnen lopen in eerste instantie door tot de randen, maar Mondriaan besluit de uiteinden hier en daar in te korten. Zo blijft de compositie compact en wekt hij niet de indruk dat het werk zich buiten het doek voortzet. Om ze levendiger te maken, vernist hij de zwarte lijnen. Het geel, blauw en rood zijn krachtig, maar de mythe ten spijt zijn het geen primaire kleuren; Mondriaan zet zijn kleuren nooit ongemengd op het doek.

Hij schrijft in mei 1921 op een kaart aan Van Doesburg dat Charley Toorop het werk voor 600 gulden heeft aangekocht.

Terug in Parijs

In de zomer van 1919 keert Mondriaan terug naar Parijs. Hij schildert nu composities die bestaan uit zwarte horizontale en verticale lijnen met vlakken in grijs, krachtig geel, blauw en rood. Hij werkt aan één stuk door, soms aan zes schilderijen tegelijk. Ook heeft hij steeds meer behoefte om zijn theorieën op schrift te stellen. Zijn tekst *De Nieuwe Beelding*, in het Frans *Le Néoplasticisme*, is in Nederland en in Frankrijk gepubliceerd.

Wanneer zijn vader begin 1921 overlijdt, gaat Mondriaan niet naar de begrafenis. Het contact met zijn vader is al lang stroef en Mondriaan heeft geen geld om de reis naar Nederland te bekostigen. Hij schrijft over zijn geldgebrek aan Van Doesburg: "Ik wil trachten nog een tentoonstelling te houden, voor ik er uit schei. Want ik zie geen kans om door te gaan". Van 'uitscheien' is het gelukkig niet gekomen. Telkens wanneer de situatie te hachelijk wordt, verkoopt hij een werk of springen zijn vrienden bij. Ritsema van Eck biedt Mondriaan aan een tijdje bij hem in Zuid-Frankrijk te komen – een aanbod waar hij niet op in gaat - en Charley Toorop verloot één van zijn schilderijen om zo geld voor hem in te zamelen.

Mondriaan verdient ook nog wat door ‘in bloemen’ te doen, zoals hij het uitdrukt. Hij schildert rozen en chrysanten in waterverf, die Sal Slijper voor hem verkoopt in Nederland. Hij schrijft aan Van Doesburg: “Je weet dat ik ’t doe als een vak: net of ik handwerk deed. Ik wil in Parijs zien te blijven. Het heeft niets met mijn kunst te maken, dat hoef ik je niet te zeggen. P. Mondriaan en P. Mondrian zijn twee”.

Muurtekst

“Holland heeft drie grote schilders voortgebracht. De eerste was Rembrandt, de tweede was Van Gogh en de derde is Mondriaan”- Katherine Dreier, 1926

Internationale bekendheid

Begin 1930 richten Michel Seuphor en J. Torres Garcia Cercle et Carré op, waarin ongeveer dertig abstract werkende kunstenaars zich verenigen tegen het Surrealisme. Mondriaan komt met de andere leden, onder wie Hans Arp, Vasily Kandinsky, Fernand Léger en Georges Vantongerloo, eens in de veertien dagen bijeen in Café Voltaire of Brasserie Lipp. Seuphor geeft een gelijknamig kwartaalblad uit en organiseert een groepsexpositie met maar liefst 130 werken in de Parijse Galerie 23. Wanneer hij ziek wordt, valt de groep uiteen.

Van Doesburg, die vanaf 1929 in de Parijse voorstad Meudon woont, maakt geen deel uit van Cercle et Carré. Hij richt zijn eigen beweging Art Concret op en uit zich negatief over Cercle et Carré. Niet voor de eerste keer zegt Mondriaan de vriendschap met Van Doesburg op. Op 7 maart 1931 overlijdt Van Doesburg zonder dat de vriendschap hersteld is.

Voortvloeiend uit Cercle et Carré wordt in 1931 het internationale Abstraction Création opgericht. De groep telt meer dan 400 leden over de hele wereld en levert een wezenlijke bijdrage aan de acceptatie van de abstracte kunst.

Mondriaan komt middels Abstraction Création in contact met Antoine Pevsner, Naum Gabo, Gwen Lux en Ben Nicholson. Via Nicholson en zijn vrouw Winifred, vindt Mondriaan aansluiting bij het circuit van abstracte kunstenaars in Engeland.

Mondriaans bekendheid groeit dankzij zijn internationale contacten en zijn publicaties die in verschillende landen verschijnen. De Amerikaanse Katherine Dreier (1877-1952), kunstenares en verzamelaarster, is een bewonderaar van

het eerste uur. Ze is lid van Abstraction Création en richt samen met Man Ray en Marcel Duchamp de Société Anonyme op: een invloedrijke Amerikaanse stichting die publicaties en lezingen sponsort en tussen 1920 en 1940 80 tentoonstellingen organiseert, de meeste op het gebied van abstracte kunst. In 1927 koopt de stichting een werk van Mondriaan aan. En er is meer belangstelling vanuit de VS: in 1932 koopt galeriehouder en verzamelaar Sidney Janis voor de eerste keer een werk aan en in 1936 is Alfred Barr, directeur van het MOMA, in Parijs om werk van Mondriaan uit te zoeken voor de expositie Cubism and Abstract Art. Ook koopt het Guggenheim Museum een werk aan. In Londen is zijn werk in 1936 te zien op de tentoonstelling Abstract and Concret Art. Mondriaan verkoopt daar twee van de drie tentoongestelde werken.

Jazz en Boogiewoogie (hoorspel)

“Ik was een fervent danser en was ’s avonds met regelmaat in dansgelegenheden te vinden. In Laren, waar kunstenaars, schrijvers en intellectuelen bijeenkwamen in Hotel Hamdorff, kreeg ik de bijnaam ‘de dansende Madonna’, vanwege mijn horizontale, strakke manier van bewegen.”

“In Parijs kreeg ik al snel de Foxtrot, de Shimmy en de One Step onder de knie. Ik schreef aan mijn vriend Van Doesburg: “schrijf me eens hoe je de Shimmy vindt. Dat is voor mij ‘je’ dans. In ’t eerst wel lastig met die hak-teen. Tegenwoordig smokkelen ze wel daarmêe maar ’t is toch ’t fundament. Het zal goed op je inwerken en ook dat je er mee begint verheugt me omdat ’t een ‘uiting’ is. Ik zie Oud al een Shimmy maken!!”

“Ook de charleston, de dans waar Josephine Baker bekend mee werd en die in verschillende Europese landen als vulgair werd beschouwd, vond ik schitterend. Ik ging vele malen naar haar optredens in het Théâtre des Champs Elysées.” “Aan het einde van de jaren twintig had ik meer financiële armslag en kon ik een uitgebreide collectie jazzplaten aanleggen. Van mijn vriend Georges Vantongerloo had ik een platenspeler gekregen. Ik bezocht af en toe chique dansgelegenheden zoals de Jockey; een kleine, hippe club aan de Boulevard Montparnasse waar het publiek opeengepakt als sardientjes luisterde naar pianist Les Copeland en keek naar de ondeugende dansen van Floriane. De harmonie in mijn werk vergeleek ik met die van een jazzband, die uitgaat van een strakke organisatie, maar ruimte laat voor improvisatie en intuïtie.”

“Eind jaren dertig in New York, was ik gefascineerd door de Boogiewoogie. Toen ik op mijn eerste avond in New York kennis maakte met deze moderne vorm van jazzmuziek, was ik er gelijk van in de ban. De Boogiewoogie paste bij het moderne New Yorkse leven. Ik luisterde er naar in mijn atelier terwijl ik aan het schilderen was. Het inspireerde me tot het maken van twee van mijn late meesterwerken: de Broadway Boogie Woogie en de Victory Boogie Woogie. De ‘klassieke’ jazz uit mijn Parijse jaren interesseerde me toen al niet meer.”

Sneeuwitje en de zeven dwergen

Het contact dat Mondriaan met zijn familie onderhoudt, verloopt voornamelijk via zijn jongste broer Carel. Ze schrijven elkaar over persoonlijke en levenbeschouwelijke zaken. In 1938 en 1939 stuurt Mondriaan een aantal maanden Disneykaarten naar zijn broer. Hij heeft de film Sneeuwitje en de Zeven Dwerfen gezien en is er zo van onder de indruk dat hij de plaat met de filmmuziek thuis draait. Mondriaan identificeert zichzelf met Sneeuwitje; de dieren in het bos vergelijkt hij met de kunstenaars Naum Gabo, Ben Nicholson en Barbara Hepworth die hem in Londen door een moeilijke periode helpen. Later signeert hij zelfgemaakte kaarten met Sleepy, de naam van één van de dwergen en noemt zijn broer Sneezy. In de brieven die Mondriaan aan vrienden stuurt, verwijst hij niet naar de film. Kennelijk is het een onderonsje tussen hem en zijn broer.

Kunst in alle vrijheid

Mondriaan ziet zich in 1938, door het naziregime en de dreigende Tweede Wereldoorlog, genoodzaakt Parijs te verlaten. Na een periode in Londen gaat hij op uitnodiging van de jonge Amerikaanse kunstenaar Harry Holtzman (1912-1987) naar New York. Mondriaan en Holtzman leren elkaar in 1934 in Parijs kennen en voelen beiden een diepe verwantschap. Holtzman vangt Mondriaan in New York op en zorgt in alle opzichten voor hem. Mondriaan betreft een appartement aan 353 East 56th Street, dat Holtzman voor hem huurt en betaalt.

In 1941 verkrijgt Mondriaan het Amerikaans staatsburgerschap en wordt op zijn verzoek ingeschreven als Mondrian. De nieuwe omgeving is duidelijk van invloed op Mondriaans werk. In een aantal van zijn Londense werken brengt hij nu alsnog extra kleurvlakjes aan. In zijn recente werken begint hij de zwarte

lijnen te vervangen door rode, gele en blauwe. Hij schildert de lijnen of maakt gebruik van gekleurd tape, waarmee hij gemakkelijk kan experimenteren. In 1943 exposeert hij deze serie New York schilderijen met succes in de Valentine Gallery. De Broadway Boogie Woogie wordt er voor 600 dollar verkocht. Het is het hoogste bedrag dat tot dan toe voor zijn werk is betaald.

Mondriaan prijst zichzelf gelukkig dat hij in New York woont, waar de moderne kunst zich in volle vrijheid kan ontplooien. De Amerikaanse abstracte kunstenaars nemen Mondriaan trots in hun midden op en Mondriaan is een graag geziene gast op diners en openingen. Behalve Holtzman, ziet hij kunstenaars als Fritz Glarner en Jean Héliou, galeriehouder Sidney Janis, James Johnson Sweeney, conservator van het Museum of Modern Art en kunstmecenas Peggy Guggenheim.

In januari 1944 lijdt Mondriaan aan een longontsteking. Hij wordt naar het Murray Hill Hospital gebracht waar hij op 1 februari, bijna 72 jaar oud, overlijdt in het bijzijn van zijn Amerikaanse vrienden. Meer dan 200 kunstenaars, schrijvers en verzamelaars bewijzen Mondriaan de laatste eer op Cypress Hills Cemetery. Mondriaan laat zijn bezittingen en het universele beeldrecht op zijn oeuvre na aan Harry Holtzman.

Victory Boogie Woogie

1942-1944

Olieverf, papier, plastic en zwart krijt op doek, 127 x 127 cm, verticale as 179 cm

In juni 1942 begint Mondriaan te werken aan een groot ruitvormig schilderij dat hij afwisselend 'Victory painting', 'Boogie Woogie painting' of 'Diamond' noemt. Mondriaan zoekt naar een manier om het ritme van Amerika te verbeelden waarvan volgens hem een glimp te horen is in de populaire Boogiewoogie muziek. In oktober 1943 heeft Mondriaan de smalle hoofdlijnen in het werk met tape opgedeeld in kleine, rood, blauw, geel en witgrijze vlakjes van wisselend formaat. Hij blijft aan het schilderij werken, met het idee dat er nog 'te veel van het oude in het nieuwe zit'. Met 'het oude' doelt Mondriaan op de oude wereld, 'het nieuwe' is de dynamiek van Amerika. Verschillende keren geeft Mondriaan aan vrienden aan dat het werk af is. Maar telkens plakt hij er weer stukjes gekleurde tape op en blijft hij 'schuiven' met de vlakjes. Op 23 januari 1944 verandert hij het schilderij opnieuw drastisch. Mondriaan

overlijdt op 1 februari; het schilderij blijft onvoltooid op de ezel in zijn atelier achter.

Atelier New York

Eind september 1943 verhuist Mondriaan naar 15 East 59th Street. Dankzij zijn verbeterde financiële situatie, kan Mondriaan zich een groter appartement veroorloven. Hij heeft er de beschikking over een groot atelier en een aparte slaap-/studeerkamer. Mondriaan laat de wanden wit schilderen en voorziet ze van rood, geel en blauw geschilderde stukken karton die hij bijna dagelijks van plek en samenstelling wisselt. Hij timmert meubels van houten transportkisten van schilderijen, afgekeurde spieramen en sinaasappelkistjes. Behalve zijn grammofoon is het atelier gespeend van iedere vorm van luxe.

Na zijn overlijden

Een paar maanden na Mondriaans overlijden wordt de Victory Boogie Woogie voor 8000 dollar verkocht. Meer dan dertien keer zoveel als Mondriaan ooit voor een werk betaald heeft gekregen. In New Yorkse modewinkels liggen datzelfde jaar nog jurken met Mondriaan motief; de commercie heeft Mondriaan ontdekt.

In 1945 wijdt het Museum of Modern Art in New York als eerste een solotentoonstelling aan Mondriaan. In 1946 volgt het Stedelijk Museum in Amsterdam. Zij putten onder meer uit de omvangrijke collectie van Mondriaanverzamelaar Sal Slijper.

Halverwege de jaren zestig neemt de belangstelling voor het werk van Mondriaan toe. Yves Saint Laurent ontwerpt in 1965 een serie Mondriaan jurken; Jennifer Muller schrijft een Mondriaan ballet. In 1967 schenkt verzamelaar en galeriehouder Sidney Janis ruim 100 werken aan het Museum of Modern Art, waaronder zes late werken van Mondriaan.

Vanaf het midden van de jaren zeventig tot op de dag van vandaag komen allerlei gebruiksvoorwerpen op de markt met het markante 'Mondriaanmotief': klokken, kalenders, koektrommels, ovenwanten, vloerkleden, smokingstrikjes en schorten. Zelfs het logo van Studio Line, een serie haarproducten van L'Oréal, is gebaseerd op de rood, blauw, gele vlakken van zijn abstracte schilderijen.

Er verschijnen talloze publicaties over Mondriaan en er wordt uitgebreid onderzoek naar zijn werk gedaan. Halverwege de jaren negentig organiseren het Gemeentemuseum Den Haag, de National Gallery of Art in Washington en het Museum of Modern Art in New York een grote overzichtstentoonstelling.

In 1985 wordt Stichting Mondriaan Huis opgericht, met als doel: "Het levend houden en activeren van de betekenis van het werk en de ideeën van Pieter Cornelis Mondriaan (1872-1944)". De eerste daad van de stichting is de aankoop van het geboortehuis met de aangrenzende school.

In 1997 wordt de Victory Boogie Woogie voor 82 miljoen gulden aangekocht door de stichting Nationaal Fonds Kunstbezit. Het fonds kan het werk verwerven dankzij een omvangrijke schenking van De Nederlandsche Bank. De Nederlandse staat wordt hiermee eigenaar van de Victory Boogie Woogie. Ze geeft het werk in langdurige bruikleen aan het Gemeentemuseum Den Haag, waar het schilderij permanent op zaal hangt.

Tot op de dag van vandaag vormt Mondriaan een bron van inspiratie voor talloze kunstenaars, vormgevers en architecten.

Sal Slijper

In 1914 ontmoet Mondriaan in Laren de Blaricumse makelaar Sal Slijper. Ze kunnen het goed met elkaar vinden, hoewel Slijper aanvankelijk weinig waardering voor de kunst van Mondriaan heeft. Daar komt echter verandering in wanneer Slijper avond na avond een schilderij van Mondriaan ziet hangen in het logement waar beide heren de maaltijd gebruiken. Slijper wordt één van Mondriaans meest trouwe klanten. Hij laat zijn collectie van bijna 200 werken na aan het Gemeentemuseum Den Haag en legt daarmee de basis voor de grootste museale Mondriaancollectie ter wereld.

Tweede Wereldoorlog

Als de nationaalsocialisten in 1933 aan de macht komen, maakt Piet Mondriaan zich zorgen om zijn veiligheid. Hitler ziet niet alleen Joden, gehandicapten en zigeuners als bedreiging, maar ook vrijzinnige kunstenaars en iedereen die tegen hem in opstand komt. Met zijn abstracte kunst en zijn ideeën gaat Mondriaan al jaren de strijd aan met de traditionele conventies van realistische kunst, de kunst die de nazi's voorstaan. Hitlers expansiedrift en onverdraagzaamheid nemen toe. Wanneer Mondriaans inmiddels beroemde witte en gekleurde vlakken met zwarte lijnen in 1937 tot 'ontaard' worden verklaard, besluit hij Parijs te ontvluchten.

Ontaarde kunst

In 1937 hangen twee werken van Mondriaan op de tentoonstelling Entartete Kunst in München, waar ook schilderijen van Chagall, Klee, en Kandinsky te zien zijn. De nazi's tonen hier 650 moderne kunstwerken die niet aan de eisen van het nationaalsocialisme voldoen. De boodschap is duidelijk: impressionisme, dadaïsme, kubisme, alle moderne stromingen zijn 'ontaard' en een bedreiging voor het Duitse moraal. De tentoonstelling reist door het Duitse Rijk en trekt miljoenen bezoekers: de ontaarde kunstenaars zijn staatsvijanden geworden.

Vernederingen netjes bijgehouden

De nazi's ontvreemden ruim 16.000 moderne kunstwerken uit Duitse musea. Het merendeel wordt verkocht of vernietigd. Het lot van de schilderijen is bijgehouden in deze inventaris, gerangschikt naar museum en kunstenaar. Van de vier Mondriaans uit het Landesmuseum Hannover worden twee werken verkocht ('V' van Verkauf + 'K' van Kommission) en twee stukken getoond als Entartete Kunst.

Catalogus vol 'kunst'

In de tentoonstellingscatalogus van Entartete Kunst worden de kunstwerken belachelijk gemaakt. De kunstenaars worden cynisch omschreven als 'artiesten' en door de nadruk te leggen op de krankzinnig hoge prijzen van de kunstwerken, hopen de nazi's verontwaardiging en woede op te roepen bij het publiek.

De oversteek

Na de Entartete Kunst-tentoonstelling wil Mondriaan naar New York. In afwachting van een visum vlucht hij in 1938 eerst naar Londen. Ook daar is hij niet veilig, want de luchtaanvallen van de nazi's leggen in 1940 de stad in puin. Vlak daarna neemt hij de boot. De overtocht is gevaarlijk en duurt twee weken. Om aanvallen van Duitse onderzeeërs te voorkomen zijn de schepen dag en nacht verduisterd. Met een zwemvest over zijn jas blijft Mondriaan de hele reis op het dek, zittend op zijn koffer met manuscripten.

De Nieuwe Beelding (tekst in koffer)

Mondriaan ziet De Nieuwe Beelding ofwel het Neoplasticisme, zoals hij zijn abstracte kunst noemt, als een harmonieus ordeningsprincipe voor de onevenwichtige maatschappij. Hij publiceert zijn kunsttheorie in vele artikelen en gelooft dat kunst het totalitaire denken kan doorbreken. Hij vreest dat de nazi's hem hierom zullen vervolgen.

Bevrijd

Totaal uitgeput door de overtocht komt Mondriaan aan op Ellis Island, waar immigranten zich moeten melden. Zijn vriend Harry Holtzman haalt hem op en helpt hem op weg. Mondriaan geniet van het New Yorkse kunstenaarsleven en wordt betoverd door de Boogiewoogie, de opwindende ritmische pianoblues. In het vrije New York ontdoet Mondriaan zich van 'de gevangenschap van zwarte lijnen', die sinds 1919 een constante factor in zijn werk zijn geweest. Zijn schilderijen krijgen naar eigen zeggen 'meer Boogiewoogie'.

Nieuwe vrienden

In tegenstelling tot sommige andere gevluchte avantgarde kunstenaars verlangt Mondriaan niet terug naar huis. Hij gaat naar cocktailparty's, clubs en openingen en raakt bevriend met kunstenaars als Yves Tanguy, Hans Richter, Ossip Zadkine en Fernand Léger.

Swingen in het atelier

Mondriaan is een groot jazz-fan en diep onder de indruk van de volstrekt vrij improviserende Boogiewoogie-musici. Wanneer hij de muziek voor het eerst

hoort stamelt hij alleen maar 'Enormous, enormous...' Hij legt een verzameling Boogiewoogie-platen aan, die hij regelmatig draait in zijn atelier.

Victory Boogie Woogie

De laatste anderhalf jaar van zijn leven werkt Mondriaan aan één schilderij, dat hij voortdurend bijschaaft en opnieuw ontwerpt, zoals jazzmuzikanten improviseren tijdens concerten. De Victory Boogie Woogie blijft na zijn dood in 1944 onvoltooid achter in zijn atelier. Na de oorlog organiseert het Stedelijk Museum in Amsterdam de tentoonstelling Piet Mondriaan, met een kopie van de Victory Boogie Woogie, die directeur Willem Sandberg speciaal laat maken als een ode aan de vrijheid. De tentoonstelling is een sprankelende overwinning van de moderne kunst op het naziregime.

Tijdelijke tentoonstelling

Vanwege regelmatige vernieuwing in tijdelijke tentoonstellingen vindt u deze zaalteksten in een apart bestand op de website.

New York 1940 – 1944

1940. Het is oorlog. Mondriaan's werk is verboden door de nazi's. Het regent bommen op Londen, waar Mondriaan twee jaar eerder heen was verhuisd vanuit Parijs. De schilder, inmiddels bijna 70, besluit naar New York te gaan.

New York! Dynamisch tot in de kleinste stegen, vol klanken van Boogiewoogie en bebop en toevluchtsoord voor gevluchte denkers, schrijvers en kunstenaars uit Europa. Mondriaan omarmt de stad ten volle. Hij maakt nieuwe vrienden, danst op de Boogiewoogie en lost de puzzels op die hem de laatste jaren in Parijs en Londen bezighielden. Hij neemt afscheid van de zwarte lijn. Of zoals hij zelf zegt: hij vernietigt hem. Ervoor in de plaats komt pure kleur, lijnen die vlakken worden, vrije ruimte, muziek op doek. Het resulteert in misschien wel zijn beroemste werk: de Victory Boogie Woogie. Een nieuw begin – zij het dat hij sterft voordat hij het af kan maken. Uitgeluid door 200 nieuwe en oude vrienden, wordt hij begin februari 1944 begraven op Cypress Hill Cemetery, in New York.